

**ПОДКРЕПА НА РОДИТЕЛИ
ЗА НАСЪРЧАВАНЕ
РАЗВИТИЕТО НА ДЕЦАТА В РАННА ВЪЗРАСТ –
ОТ РАЖДАНЕТО ДО 3 ГОДИНИ**

Насоки за професионалисти,
ангажирани в услуги за подкрепа
на ранното детско развитие

Настоящите насоки са изготвени по задание на УНИЦЕФ България от сдружение „Дете и пространство“. Изказаните в него становища и мнения са отговорност единствено на авторите и не отразяват непременно мненията и политиките на УНИЦЕФ. Насоките следва да бъдат цитирани при всяко преиздаване на материала – целия или части от него.

Автори: Весела Банова, Милена Жекова, Блага Банова

Редактор: Пенка Ватова

Художник на корицата: Капка Кънева

Сдружение „Дете и пространство“

ISBN 978-619-90304-5-5

Съдържание

ВЪВЕДЕНИЕ.....	5
КАК ДА РАЗГОВАРЯМЕ С МАЙКАТА / БЛИЗКИТЕ НА ДЕТЕТО	
Как да разговаряме с майката /близките на детето	11
Психологичен профил на майката, който се очертава след първите разговори с нея.....	11
Как да разговаряме с родителите и близките на детето.....	25
ПОСЛЕРОДОВА ДЕПРЕСИЯ	
Субективният преход от позицията на жена към позицията на майка. Затруднения в този преход.....	31
Степени на изразеност на послеродова депресия.....	35
КОНСУЛТИРАНЕ НА РОДИТЕЛИ НА ДЕТЕ С УВРЕЖДАНЕ	
Консултиране на родители на дете с увреждане.....	41
НАБЛЮДЕНИЕ НА ДВОЙКАТА МАЙКА – ДЕТЕ. ОРИЕНТИРАНЕ В КАЧЕСТВОТО НА ПРИВЪРЗАНОСТТА МЕЖДУ ТЯХ	
Психологически аспекти на работата с родители.....	47
Как може да се ориентираме за качеството на привързаността между майката и детето.....	52
Майки с психично страдание. Как да ги разпознаем и придружим	54

Насоки в работата с майки, които имат прояви
на психично страдание.....56

НАБЛЮДЕНИЕ НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО БАЩА – ДЕТЕ

Как да изследваме връзката баща – дете..... 60

Символичният баща – няма връзка със зачеването.

Кой е този баща? 61

Насоки в работата с бащи 62

Бащата и бащината функция 63

ВЪВЕДЕНИЕ

Да бъдеш родител е преди всичко голяма промяна в живота. Всяко дете, желано или не, е носител на нещо ново. Мястото на специалистите през първите месеци и години от живота на детето е да подкрепят родителите, като бъдат до тях. Това преди всичко означава да ги придружават във всички открития, които съпътстват грижата за едно много малко дете. В сърцевината на това придружаване е възможността майката или бащата да може да говорят за своето бебе, да може да споделят радостта или тревогата си, да може да задават въпроси. Задачата на специалиста е чрез своето присъствие и внимателно слушане да създаде условия родителите да говорят за детето си, да задават въпроси и без притеснение да чуят онова, което имаме да им кажем. Тоест това е една внимателна и деликатна работа.

Придружаването на родителите започва още от периода на бременността и продължава през първите месеци и години от живота на детето, които са изключително важни, защото през тях се формира базисното доверие или недоверие на детето към света. През този период скоростта на развитието е интензивна, промените при детето настъпват бързо, възможностите на неговия мозък да се развива, учи и да компенсират в някои случаи са изключителни; формира се и се структурира психичният апарат на детето. Всяко въздействие на средата и всяко взаимодействие с обкръжението оставят следи, формират отношението на детето към света. Необходимо е да придружим родителите още от момента на бременността и

да ги подпомогнем да намерят своя път в това да бъдат родители. Периодът, който изисква най-голямо внимание по отношение на грижите – както за детето, така и за родителите, са първите три години. Защо?

Защото тези години са най-динамичният и чувствителен период в човешкото развитие. Това е времето, в което всичко се случва за първи път в живота на детето и родителя: първото засукване, първото фокусиране с поглед, първата усмивка, първото обръщане от гръб по корем, първото хващане на предмет, първата игра, първата крачка, първата дума и първото изречение, първата дракулка, първата рисунка...

През този уникален период от човешкия живот възрастният до детето, най-често неговата майка, заема много специално място и играе ключова роля в развитието му. Тя е като вълшебница, от чиито думи и действия зависи как детето ще бъде посрещнато и ще влезе в нашия човешки свят. Разбира се, в тази своя деликатна и отговорна мисия майката не е сама. Както казва една африканска поговорка, „За да отгледаш едно дете, е нужно цяло село“. Майката и детето са включени в мрежа от семейни и общностни връзки. Цялата сложна и многопластова система се променя от появата на новия човешки живот. Свидетелство за това са новите думи, които се появяват в семейството около раждането на едно дете.

Задача на възрастния е да разграничава индивидуалните особености в протичането на всяка една сфера на развитието на детето – от проявите на забавяне и страдание, които могат да се дължат на фактори, свързани с особености и болести на тялото, или на фактори на средата, които оказват негативно въздействие върху детето. Именно в тази задача специалистите имат своето място до родителя.

Въздействието на средата оказва ключова роля, а в него централно място заемат родителите и хората, които най-интензивно участват в техния живот.

Най-голямото предизвикателство е намирането на равновесие между даването на обич, грижи и думи, които са верни и също така гостоприемни за детето. Майката не само полага всекидневни грижи за него. Тя изпитва удоволствие от това, което прави със и за бебето си, и това удоволствие придава особена стойност на езика, с който му говори. Ако отново се обърнем към африканските поговорки, една от тях казва: „Когато на детето му показваш Луната, то вижда само пръста ти“. От думите на майката зависи дали бебето ще направи връзка между пръста, който вижда, и майката и дали ще успее, гледайки пръста на майка си, да види и Луната. От това дали майката говори с бебето си и дали го възприема като същество, което разбира и е чувствително към езика, зависи как то ще навлезе в живота и дали ще избере да влезе в езика и да се приобщи към човешката култура. От професионалиста до майката зависи дали тя ще развие своята чувствителност по отношение на детето, чувствайки се подкрепена.

Настоящите насоки са предназначени за професионалисти, които са ангажирани в подкрепа на бъдещи родители и родители на деца в ранна възраст – с акцент върху първите 3 години от живота на детето. Те извеждат някои ключови въпроси, които са в основата на ефективната комуникация и изграждането на доверителна връзка с майката и лицата, които основно полагат грижи за детето. Също насочват и към някои затруднения, които налагат по-специално внимание към чувствителността на майката да разчита сигналите на бебето и начина, по който разговаря с него или говори за него.

ЦЕЛИ

1. Да даде на професионалистите конкретни насоки за общуване и консултиране на родители на деца до 3 години.

2. Да повиши чувствителността и информираността на специалистите за затрудненията, които майките могат да изпитват в отглеждането на бебето/детето.
3. Да повиши уменията им за придружаване на майките и бащите във функцията им на родители на много малки деца.

КАК ДА РАЗГОВАРЯМЕ С МАЙКАТА / БЛИЗКИТЕ НА ДЕТЕТО

Как да разговаряме с майката / близките на детето

В първоначалните срещи с майките е необходимо да внимаваме и да следим за начина, по който майката говори за детето. Това ще ни помогне да разберем как тя разчита и осмисля сигналите, идващи от детето, а също и неговите състояния и потребности.

Психологичен профил на майката, който се очертава след първите разговори с нея

В първоначалните срещи с майките е необходимо да внимаваме и да следим за начина, по който майката говори за детето.

Основни психологични профили на майката според начина, по който разказва за детето

- ▶ Майката разказва логически свързано историята на появата на детето, започвайки от бременността. Тя си задава въпроси и има желание да получава информация.
- ▶ Майката представя разказ за детето, в който няма съмнения и въпроси. Не проявява склонност да получава информация.
- ▶ Майката е тревожна, потисната, объркана. Не може да разкаже подредено във времето и логически свързано историята на детето.

В първоначалните разговори с майката е необходимо да се ориентираме как тя говори за бебето и кои са нейните *опорни точки*, за да разбира поведението и проявите му. Това можем да направим, като следим за специфичния начин, по който тя разказва за бременността си, за детето си, неговата история, как разказва за себе си, за близките си и т.н. В своя разказ майката може да се позовава на информация от интернет, би могла да цитира своята майка или приятелките си, а може да представя всичко, което се случва с бебето, като резултат от собствената си воля и решения.

Например:

Една майка споделя, че след раждането е изпълнявала стриктно съветите на своята майка. Всеки път, щом бебето проплаче, го слага на гърдата да го кърми независимо от това кога е било предишното хранене. „От майка ми знам, че бебето, щом плаче, е гладно.“

НЕОБХОДИМО Е ДА СЛЕДИМ:

- ▶ за съдържанието и смисъла на думите, които майката използва;
- ▶ за начина, по който тя разказва за бременността си и раждането;
- ▶ дали тя е в състояние да разкаже логически свързано историята на появата на детето си;
- ▶ променя ли интонацията си, когато говори;
- ▶ каква емоция влага в това, което казва;
- ▶ опитва ли се да оправдава някои събития;
- ▶ проявява ли съмнения в собствените си способности да се грижи за детето си;
- ▶ старее ли се да бъде добра майка;
- ▶ използва ли множествено число, когато описва режима на детето;
- ▶ какво прави, когато нещо не разбира или не знае;
- ▶ използва ли повече повелително наклонение;
- ▶ ядосва ли се, когато детето прави нещо, което тя не иска;
- ▶ има ли усещане, че само тя е отговорна за живота на детето;
- ▶ как успокоява детето, когато плаче;
- ▶ задава ли си въпроси и има ли желание да пита и научава нови неща;
- ▶ дали самата майка има изградени социални връзки, среща ли се с други хора;
- ▶ какво разказва за избора на малко име на детето си.

Например бащата на едномесечно бебе натиска тромба, която издава писклив звук, всеки път, когато бебето, което държи в ръцете си, издава някакъв звук. От своя страна майката говори на бебето и му казва следното: „Не ме гледай, вече яде в 8 часа, до 11 часа няма да ядеш. Хич не ме гледай“.

Майката на момиченце, което е на 3 г. 6 мес., му казва, че то ще си помисли, че тя вече не го обича, защото харесва бащата на негово приятелче от детската градина. Детето не е изразявало тревога около това, но след изказването на майката започва сутрин, когато трябва да отиде на градина, да плаче и да повтаря, че майка му вече не го обича.

На профилактичен преглед при педиатъра майката на 3-годишно момченце отговаря на всички въпроси на лекаря в първо лице множествено число: „Ние не обичаме много да ядем зеленчуци“, или „Ние напоследък се напишваме в детската градина“ и т.н.

За улеснение може да разграничим три основни профила на майките, които ни дават представа за начина, по който всяка една от тях възприема детето. Те ни дават възможност да се ориентираме в това дали майката възприема и се отнася с него като към отделен субект, или по-скоро свежда всички прояви на бебето си до физиологичните му потребности – както в първия пример, в който майката интерпретира звуците и жестовете на детето единствено като израз на глад, а не като желание за общуване с нея. Тези ориентири ни помагат да формулираме по-добре и по-ясно въпросите си, дават ни конкретни опори и насоки по какъв начин да разговаряме с майките, така че те да могат да ни чуят.

Майката е в състояние да разкаже логически свързано историята на появата на детето, започвайки от бременността. Тя си задава въпроси и има желание да получава информация.

Този тип майки говорят с бебето. Те обличат в думи грижите, които полагат за него, свързани с физиологичните му потребности. Тези майки изразяват емоции в общуването с детето си и успяват да го следват, като го оставят то само да покаже от какво се нуждае в момента или го наблюдават продължително, за да разберат от какво то се интересува. Тези майки си задават въпроси, търсят информация и се интересуват от други мнения. Те не са в категоричната позиция, че знаят какво да направят, а напротив, за тях отглеждането на детето е нещо ново и непознато, те са способни да включат и други хора в грижата, възпитанието и отглеждането на детето. Когато разказват за детето, в думите им може да разпознаем следи от удоволствието, което изпитват, полагайки грижи за него.

Например: Майка с момиченце на една година, която обяснява всяко действие, свързано с грижите към него. „Сега мама ще ти направи пюре от зеленчуци. Взимам един морков, ето виж, той е оранжев, много вкусен зеленчук. В него има много витамини, които са полезни за теб“, и т.н.

Или друга майка, която разказва: „Къпането на бебето е сутрин. Така денят започва с много радост. Тя е толкова малка, а вече пляска във водата и видимо се кефи.“

Въпросите към този тип майки следва да бъдат насочени по-скоро към самите тях и да им дават възможност да разграничават ролите си на майка и на жена. Интересът ни е насочен към техните специфични опори в общуването с детето, които бихме искали да насърчим и подкрепим, евентуално да надграждаме.

НАСОЧВАЩИ ВЪПРОСИ

- ▶ Кога и как разбрахте, че сте бременна?
- ▶ Бременността ви желана и планирана ли е?
- ▶ Как протече бременността ви?
- ▶ Как протича ежедневието ви в момента?
- ▶ Кой и как ви помага в грижите за детето?
- ▶ Промени ли се нещо във взаимоотношенията с партньора ви?
- ▶ Намирате ли време за себе си? Какво правите в тези моменти?
- ▶ Получавате ли необходимото внимание и грижа от близките си хора?
- ▶ Говорила ли сте с партньора си за това кой какви отговорности ще поеме?
- ▶ Чувствате ли се подкрепена?
- ▶ Как различните хора от вашето най-близко обкръжение възприемат детето? Радват ли му се? Какво казват?
- ▶ Кой избра името на детето?
- ▶ Какво казва партньорът ви за детето?
- ▶ На кого от своето обкръжение можете без притеснение да говорите за детето?
- ▶ Здравноосигурена ли сте и имате ли желание бременността ви да бъде проследена?
- ▶ Има ли нещо, което ви притеснява около детето и грижите за него?
- ▶ Има ли нещо, което ви затруднява в грижите за детето?
- ▶ Имате ли въпроси, на които не намирате отговор?

Майката представя разказ за детето, в който няма съмнения и въпроси, който не е логически свързан и в него няма история. Не проявява склонност да получава информация.

Тези майки са по-категорични и убедени за начина, по който трябва да отглеждат детето си. При тях рядко се появява съмнение по отношение на това, дали правят най-доброто, или това, което е необходимо, за детето си. Не си задават толкова въпроси, не са склонни да приемат чуждо мнение или съвети. Предпочитат да участват сами в отглеждането, като не допускат помощ от други хора.

Тези майки не се съобразяват толкова с желанието и интересите на детето, а по-скоро му налагат своето собствено желание. По този начин поставят детето в ролята на обект, който не участва в грижите, а ги понася. Така за детето става трудно да проявява инициативност и да се развива към самостоятелност.

Например: Майка, която говори още от бременността за детето си през диагнози, дори не го нарича по име. „Трябва да го храня с определена храна още докато е малък, за да не получи хроничен гастрит. За зъбите му давам специални хапчета, за да няма кариеси. Не му давам да гледа много детски филмчета, за да го предпазя от мигрена.“

Разговорите с тези майки не са лесни, а задачата да бъдат подкрепени е сложна. По-скоро бихме могли да ги насочим към наблюдението на детето и да се опитаме да намерим думи, за които сме сигурни, че майката разбира и не я заплашват. Препоръките, които даваме, може винаги да се представят като знание, което не е наше изобретение, а е общодостъпно и общовалидно за всички.

Майката е тревожна, потисната, объркана.

Това е майка, която не може да разкаже подредено във времето и логически свързано историята на детето. Събитията, като бременността и раждането, сякаш са се стоварили върху нея, без тя да ги е искала и предвидила. Идват ѝ в повече и за нея представлява особена трудност да ги преработи и приеме. Когато говори за детето, по-скоро използва различни диагнози, състояние на неблагополучие, а не името му.

В подобни случаи, за да подкрепим майката, е необходимо да разговаряме с нея и да разберем дали има област на грижите, в която тя се чувства спокойна. Много е важно да се ориентираме дали младата майка е излязла от периода на юношеството, или майчинството е дошло за нея, преди да стане жена. В тези случаи различните форми на групова работа са подходящи – групи за майки заедно с децата им. Един добър пример е това, което прави екипът на Семейно-консултативния център от Нови пазар в „Мамина занималня“.

ДОБРИ ПРАКТИКИ

Опитът на „Мамина занималня“

Една от първите програми на Семейно-консултативния център в Община Нови пазар е „Подкрепа на младата майка при отглеждане на новороденото и малкото дете“. „Вписано в традицията, в някои от семействата от ромската общност новороденото е подлагано на практики, които не са здравословни – осоляване, стегнато повиване, къпане на новороденото със сурово яйце, ранно хранване с твърди храни. Свекървата е авторитет. Тя се явява носител на тези практики. И те, вградени в дългогодишна тра-

диция, трудно подлежат на обсъждане и промяна. Да покажем, че едно поведение е неприемливо, тъй като във висока степен застрашава живота и здравето на детето, преди това трябва да сме намерили този ресурс, който е за поощрение, да сме приели отговорите, които се дават. Срещите, които организираме със свекърви и снахи, имат за цел да отворят пространство за споделяне – тук се събираме на ръкоделие, обсъждаме техники за готвене и плетене, стари гозби, от години през години. Така отваряме място за комуникация, фокусираме и срещаме традиции и приемственост. В семействата от уязвими общности, с които работим, историите са на особена почит. Приказката като жанр на устното поетично творчество с магическите си окраски, легендата, историята, предавана от поколение на поколение, провокират разговор и споделяне за надежди, страхове, колебания и тревожност. В семействата от ромската общност жените, децата и мъжете харесват пъстротата, блясъка, музиката. Важно е всичко да бъде изговаряно и повтаряно. И преповтаряно. Като приказка и ехо, които носят знание – а знанието се завръща. Пред родителите всичко е добре да бъде изговорено – но не с „Трябва!“, „Защо така?“, „Задължително!“, а с приказната разказна форма, с метафоричния изказ, с музикалния съпровод и ритъма.

Организираме групови сесии – свободно пространство, в което всяка майка, жена, баба, свекърва могат да споделят, дискутират, задават въпроси. В началото на всяка сесия има представяне на кратък филм или презентация, история, приказка, в зависимост от тематичната функция на сесията. Добра практика

досега са разговорите и дейностите около обредността и ритуалността. Традициите структурират идентичност в ромската общност. Раждането/посрещането на бебето, сюнетът (обрязването), сватбата, кърносването на булката, погребението – това са ритуали, които организират общността и дават опори в принадлежност. При стимулиране на родоност, памет, автентичност и толерантност – чрез провеждането на традиционни празници за общността, се отваря пространство за споделяне, в което се откриват алтернативи за работа. Академичният изказ и императивните нагласи нямат място в това пространство. Това е обстановка на приемане. Темите на разговор са различни. Но по тях отношение вземат всички присъстващи. Разработваме различни презентативни форми. И ги предлагаме в съответни тематични сесии.

(...)

В програмата „Мамина занималня“ майките могат да говорят за бебетата си, имат към кого да адресират това говорене, могат да откриват възможността да бъдат заедно, да откриват полезност и удоволствие от обмена на информация. Това, че майката не е изолирана, а има възможност да говори пред някого, с някого, би имало принос в превенция на насилието. В уязвимите, изолираните общности е проблем това, че майката няма на кого и пред кого да говори за детето си.

Задачи, които си поставихме: да се разбере дали ще им бъде интересно да се събират и да говорят за бебето си (в по-близък план); включване и на бащи (в по-да-

лечен план). Обсъдено и анализирано е и осмислянето на отговори на въпросите, поставени на супервизия от Весела Банова: Интересно е да се наблюдава дали говори на детето си и как му говори – като майка, като сестра? Как се възприема тялото? Има ли идея за собственото си тяло? Виждат ли се с други хора?

При организацията на мястото за провеждане на груповите сесии, като екип се съобразяваме с различни неща – време, място, осветление, поставяне на различни акценти, техника, – всичко е подчинено на това да бъде съобразено и близко до тяхната среда. Сесиите провеждаме заедно с член на екипа, който е от общността – най-често това е медицинската сестра, която е и авторитет пред тях. Филмите за тялото, фазите, през които преминава, развитието или регресът, които търпи (предложени ни по време на обучения и супервизия от Весела Банова и д-р Жупунов), навсякъде предизвикват огромен интерес – това е нещо, което се случва за първи път с тях. Дори и при по-модерните семейства, които не са ограничени от достъп до телевизия и интернет, те са използвани като информационни канали, които до момента не са включвали подобни филми – вътреутробното развитие, анатомично развитие при жената, промените, които настъпват с тялото на бременната жена, раждането и отглеждането на новороденото. При всяка сесия заявката за следващата идва от тях. Ние не носим нашето знание, а търсим заедно отговори на техни въпроси. Конкретна дейност – като проектирането на филм за вътреутробното развитие, прави възможно да се формулират и задават въпроси. Дава се възможност на младите майки от общност-

та да осъзнаят, че имат тяло, да си задават въпроси за него, да му придадат стойност. Впоследствие – да имат място и за разговори, свързани със семейно планиране, с грижи за тялото, проследяване на бременност. Тук, в това пространство, ние не знаем, а ако се знае, това знание не носи валидност, не го налагаме. Заедно търсим отговори на въпроси. Това, което се случва, е, че някой с внимание и загриженост стои до тях. Тези жени и майки срещат подобно отношение за първи път – то е различно от лекции, събрание, осъждане, санкциониране. Тук те срещат разбиране, търпение и могат да бъдат себе си.

(...)

В организирани групови дейности с майки и жени децата имат особено място. Преминахме през различни търсения и експериментирание, докато стигнахме до изводи за определена ефективност. Информацията, която представяхме чрез интерактивна форма, за развитието на техните деца, възможностите за заедност и екипност, вариантите за започване на процес по осъзнато наблюдение към промените, които настъпват през времето с децата, начините родителят да бъде на разположение на детето и да откликва на потребностите му, начините на поощряване, възможностите за споделяне на гордост, задоволство, страх, колебания – всичко това разкрива възможности за майките да подкрепят децата си.

Включването на родителите в дейностите с децата им в началото беше сериозно предизвикателство за нас. Майките поверяваха децата си, без да се интересуват с какво ще се занимават и как ще протече прес-

тоят им в Центъра – за тях беше важно да има на кого да оставят детето. С течение на времето положихме усилия да породим любопитството им към това как минава времето с детето им, какви са целите на тези занимания, да ги включим в общите занимания и да ги подкрепим в това отношение. Посещават ни майки, които вече не оставят децата си сами, а проявяват желание да останат заедно с тях. Развиваме сесии във времето, които акцентират върху различни страни на общуването между майка и дете – поощряването, изненадите, диалога. Майките се учат да наблюдават децата си и това да е съвсем осмислено – къде се намира детето, как се чувства, усмихва ли се, може ли да се справя само, кога има нужда от помощ и т.н. Да се даде възможност на една жена да споделя, отваря пространство на нейния избор. Така тя има възможност да адресира своето страдание към член от екипа, който ще ѝ даде обратна връзка, ще придружава с внимание търсенията ѝ.“ (Градева, Д., 2015)¹

Случва се майката да е изолирана и функциите ѝ да са иззети в семейство с добър социално-икономически статус. Това, което може да помогне, е да бъде включена в групова работа или да ѝ предоставяме възможност да споделя и да говори за детето и преживяванията си в редовни срещи с нас. В такива случаи, за да стане възможно консултирането на майката или насочването ѝ към консултиране в друга услуга,

---

¹ **Градева Д.** Опори на работа в уязвими общности. // Поглед отвътре. Сборник с материали в подкрепа на участниците в процеса на ресоциализация и интеграция на жени, изтърпяващи наказание лишаване от свобода. – София : Сдружение „Дете и пространство“, 2015, с. 36-44.

следва да ѝ се предостави възможност да намери думи, с които може да говори за себе си и да назове затруднението си.

ЗАБЕЛЕЖКА: В подкрепата и придружаването на родители на малки деца се случва да срещаме майки, които изпитват затруднение да говорят за детето си. Това може да се дължи на езикова бариера или по-ниско образование. Тогава задачата да е да се ориентираме дали тази майка е чувствителна и разчита сигналите на бебето/детето и на какво място е то за нея. Например жена, която живее в изключително бедни условия и няма подкрепа от близки, не желае да влезе в болница, защото „бебето ще плаче“. Мислите ѝ са насочени към това да осигури храна за детето, а не към себе си. В тази ситуация бързо се ориентираме, че детето е много важно за своята майка и тя е чувствителна към потребностите му. Подкрепата ни като професионалисти, които я придружават, следва да бъде насочена по-скоро към това тя да прояви загриженост за собственото си здраве и да направи връзка между грижата за себе си и благополучието на детето си.

Препоръка: Ако майката е тревожна в отглеждането на детето, следва да я насочим към психолог, като за целта Отдел „Закрила на детето“ може да издаде направление за психологично консултиране. Тревогата на майката е индикация, че тя има нужда от подкрепа и придружаване във връзката със своето бебе/дете.

НЯКОИ НАСОЧВАЩИ ВЪПРОСИ

- ▶ Сама ли се грижите за детето си?
- ▶ Има ли хора от семейството, които ви помагат и как?
- ▶ Има ли нещо в грижите около детето, което ви тревожи?
- ▶ Има ли нещо в поведението на бебето, което не разбирате?

- ▶ Случва ли ви се да се притеснявате за здравословното състояние на детето си, кога, по какъв повод?
- ▶ Бебето ви плаче ли често? Защо?
- ▶ Как се ориентирате кога бебето е гладно или иска нещо?
- ▶ Как се чувствахте по време на бременността? А след раждането?
- ▶ Успявате ли да намерите моменти за почивка или сте непрекъснато уморена?

Как да разговаряме с родителите и близките на детето

Как можем ние, работещите с родители, да подкрепим функциите на майката и на бащата, които не са съзнавани и не подлежат на педагогическа „дресура“? Как можем да избегнем двете противоположни и крайни позиции в работата си с родителите: или да ги смятаме за некомпетентни и причинители на проблема на детето, или за способни да изпълняват едновременно ролята на родители, възпитатели, педагози и дори на терапевти?

Подходът при подкрепа и работа с родители е строго индивидуален. Именно затова в разговорите с тях е необходимо да насочим вниманието си към специфичния начин на изразяване и думите, които те използват, по отношение на ролята им на „майка“ и „баща“. Предлагаме няколко основни опорни точки, които могат да ни ориентират в разговорите с родители.

ОПОРНИ ТОЧКИ В РАЗГОВОРИТЕ С РОДИТЕЛИТЕ

- ▶ **Внимателното и емоционално необвързано слушане и разговор** са необходими, за да станем партньори на родителите.
- ▶ Да се ориентираме **кой взема решенията за детето**, тъй като има случаи, в които например това е свекървата. Следва да намерим подходяща форма на общуване и консултиране, така че да не я изключваме. В същото време обаче трябва да сме сигурни, че подкрепяме и овластяваме майката и утвърждаваме нейната водеща роля в грижите за детето.
- ▶ Да използваме **недоразуменията в езика**, за да намерим онези думи, които не тревожат родителите и чрез които можем да постигнем взаимно разбиране.
- ▶ В придружаването на детето и неговото семейство знанието не е само от страната на специалистите, не е нещо предварително готово, което може да се прочете в специализираната литература и да се „предаде“ на родителя, а е **процес на съвместно изработване**, в което родителите имат важно място. Това означава да ги поканим да разкажат за своето дете, да отворим пространство, в което те да могат да говорят свободно, без да бъдат оценявани и напътствани, да окажем гостоприемство на въпросите, страховете, вълненията, съмненията и съпротивите им, да им позволим да намерят своето място в структурата, която посреща детето им, да им предоставим не само знанието, но и правото да знаят. Така въображаемите ревност и съревнование от страна на родителите към специалистите се успокояват. Отваря се свободно пространство, което от своя страна може направи

работата с детето и със семейството възможна. Тогава родителите могат да ни приемат за свои партньори.

- ▶ Важно е родителите в процеса на срещите ни с тях да успеят да изградят един разказ за детето, да осмислят проблема му и да намерят верните и същевременно незаплашващи ги думи, с които да назоват затрудненията му, да формулират въпроси, вместо да дават и търсят готови отговори, и да се опитат да се впишат по един по-успокояващ начин във функцията си на родители.
- ▶ Важно е да разберем дали в семейството или в общността съществуват вярвания и практики, които са свързани с определени традиции в отглеждането, които поставят детето в риск.

ПРИМЕР

В някои етнически общности съществува традицията бебето да се „осолява“, което би могло да застраши неговото здравословно състояние и живот.

При такива ситуации е добре първоначално да се опитаме да променим и намалим „дозата“. Целта ни е не да премахнем това вярване, защото то има своя дълбок смисъл и традиция за семейството и прекратяването му изисква промени във вярванията на индивида и общността, което е свързано с време. Можем да се опитаме да регулираме количеството и честотата на този ритуал, както прави медицинската сестра на екипа на Семейно-консултативния център в община Нови пазар, която казва на една от свекървите, че „днешната сол не е като солта от едно време; сега слагат много вредни химикали и трябва във ваничката на бебето да се слага много мъничко от нея“. Този подход проработва.

- ▶ Много често въпросите, които родителите задават, са извън компетентността, ресурса и възможностите на специалистите, които работят със семействата. В такива случаи е добре да въведем други институции, които да поемат отговорност за поставените от родители въпроси и решаването на възникналите проблеми.

ВАЖНО

Всяка една институция има определени отговорности и различни правомощия. Има ситуации, в които е **необходимо въвеждането и включването на „трета страна“**, която да поеме своята роля и функция. Това например може да бъде законът, други институции, полицията, медицински лица и т.н.

Тази „трета страна“ има структурираща функция спрямо нереалистичните искания, желаниа и очаквания на родителите към нас. По този начин се регулират исканията на родителите и това ни дава възможност да **поставим и запазим своите професионални граници**.

Тези опорни точки ни ориентират в срещите с родителите, независимо дали става въпрос за биологични родители, приемни родители и осиновители, независимо дали се извършва работа по превенция на изоставянето, реинтеграция в родното семейство, осиновяване или приемна грижа, независимо дали родителите полагат преки грижи за детето си, или са способни да понесат родителството, ако възложат тези грижи на услуга от резидентен тип.

ПОСЛЕРОДОВА ДЕПРЕСИЯ

Субективният преход от позицията на жена към позицията на майка. Затруднения в този преход

С раждането на бебето често се наблюдават депресивни и тревожни състояния при майката. Те могат да варират от леки психични и поведенчески смущения до тежки психични страдания, които да застрашават нейния живот и този на бебето. Появата на новороденото променя всекидневието на родителите, като грижите за него най-често са в центъра на семейството като система. Деветмесечният период на бременност е времето, през което родителите говорят за детето и неговата поява, подготвят се за промяната в живота на всички и за посрещането му в нашия свят.

НЕОБХОДИМО Е ДА СЛЕДИМ:

- ▶ как се чувства майката;
- ▶ дали е обгрижвана, спокойна и какво място самата тя заема в семейството и в общността;
- ▶ има ли мисли, които я тревожат;
- ▶ страхува ли се за детето;
- ▶ потисната ли е;
- ▶ изтощена ли е;

- ▶ чувства ли се сама в грижите за детето;
- ▶ има ли с кого да говори за детето;
- ▶ задава ли въпроси и търси ли компетентно мнение;
- ▶ кой и какво ѝ говори за бебето;
- ▶ какви са първите думи, които е чула за своето бебе и от кого.

Проследяването на бременността от лекари дава възможност на майката да знае как се развива плодът, но в някои случаи се установява проблем след раждането. Например в случаите, при които бременността не е проследявана, е възможно веднага след раждането да се диагностицират и установят смущения или увреждания у бебето. Това е много деликатен момент, в който думите, които майката ще чуе, са тези, които биха могли да бележат връзката ѝ с детето и да оставят трайна следа в начина, по който тя го възприема.

Съществуват още много други фактори, които биха могли да доведат или да задълбочат послеродова депресия, като:

- ▶ липса на социална подкрепа;
- ▶ лоши съпружески взаимоотношения;
- ▶ липса на партньор;
- ▶ нисък социален и икономичен статус, финансови и материални затруднения;
- ▶ непланирана или нежелана бременност;
- ▶ домашно насилие;
- ▶ зависимост от психотропни вещества;
- ▶ фамилна обремененост;
- ▶ възраст на майката.

ЗАБЕЛЕЖКА: Никой от тези фактори не може да предизвика сам по себе си състояние на послеродова депресия. Обратно, ако установим, че майката страда от послеродова депресия, която продължава твърде дълго, тогава следва да вземем под внимание всеки един фактор, за да ѝ осигурим или да я насочим към адекватна подкрепа.

Клиничната картина на послеродовата депресия се характеризира с:

- ▶ нарушения в храненето;
- ▶ безсъние;
- ▶ тъга;
- ▶ плач;
- ▶ чувство за безнадеждност;
- ▶ ниска самооценка;
- ▶ изтощение;
- ▶ чувство за празнота;
- ▶ социална изолация;
- ▶ липса на енергия;
- ▶ лесна раздразнителност;
- ▶ от чувство на неспособност да се справи с грижите за детето до степен на ужасяващ страх да не нарани бебето;
- ▶ намалено либидо;
- ▶ апатия;
- ▶ липса на желание да поддържа ежедневните си нужди;
- ▶ суицидни мисли.

Послеродовата депресия има своите биологични основи, но е и реакция на измерението на необратимост, което появата на детето въвежда в живота на жената, станала майка. Преходът от жена към майка невинаги е лесен, особено когато момичето не е преживяло и не е излязло от периода на юношеството, ставайки жена.

Степени на изразеност на послеродова депресия

Послеродовата депресия може да се прояви в мисли, изразяващи потиснатост, вина и тревога, които преминават бързо и отшумяват. Понякога тези негативни мисли предизвикват у майката чувство за безпомощност и могат да ескалират до силен страх и паника.

- ▶ При *лека потиснатост* майката би могла да има нарушения в съня, да се уморява, да среща трудности в полагането на грижи за бебето и да изразява ниска самооценка.
- ▶ При *състояние на депресия* симптомите са постоянен плач, чувство за безнадеждност и силна тъга, лесна раздразнителност и избухливост, липса на либидо и суицидни мисли, стигащи понякога до поява на панически пристъпи, които са свързани с ужасяващ страх да не причини нещо лошо на бебето.
- ▶ При *паническите пристъпи* майката се изолира, фиксира се изцяло върху бебето, като цялото ѝ ежедневиe е изпълнено с тревоги и ангажираност в грижите за него и тя не отделя време за себе си. При тези пристъпи е характерна поява на страх за живота, като това изолира майката от света, за да може да „предотврати“ лошото. Клиничната картина при

панически пристъпи е сърцебиене, затруднено дишане, изпотяване, нахлуващи мисли, че нещо лошо може да се случи, тревожни състояния в търсене на превантивни мерки.

- ▶ При състояние на депресия и панически пристъпи следва да се организира консултация с психиатър.

ПРИМЕР

Майка, която има второ дете на 6 месеца, споделя, че не може да спи. Това, което не ѝ дава покой, е мисълта, че всеки момент будилникът ще иззвъни, за да са сигнализира за часа на храненето на бебето. Плачът на бебето е непоносим за нея. Преживява се като лоша майка. Изразява страха си, че мъжът ѝ ще престане да я обича, защото е лоша майка.

КАК ДА ОКАЖЕМ ПОДКРЕПА НА ТАКАВА МАЙКА?

- ▶ Може да проявим повече любопитство към такава майка и да я предразположим да ни разкаже за себе си.
- ▶ Може да се опитаме да реорганизираме грижите за бебето така, че те да не бъдат единственото нещо, което изпълва ежедневието ѝ. Тоест да се опитаме да „разтоварим“ майката, за да може жената, която тя е, отново да се появи.
- ▶ Да нахраним, изкъпем или преоблечем бебето в нейно присъствие, като ѝ дадем възможност да наблюдава и да отдъхне.

ПРЕПОРЪКА: Следва да се отчита състоянието на майката. Има случаи, в които състоянието на послеродова депресия е изключително тежко и тогава бащата или разширеното

семейство поемат майчините функции спрямо бебето, в което професионалистите може да ги подкрепят. Що се отнася до майката, за нея трябва да се прецени (може и с помощта на супервизия) дали е подходящо да се насочи към психолог, клиничен психолог или психиатър за консултиране, подкрепа и ако е необходимо – за лечение. В този процес ролята на професионалистите, които работят със семейството, е посредническа.

КОНСУЛТИРАНЕ НА РОДИТЕЛИ НА ДЕТЕ С УВРЕЖДАНЕ

Консултиране на родители на дете с увреждане

Въпроси при консултирането на майка на дете с увреждане, които ни ориентират в работата с нея

- ▶ Кога е научила за увреждането на детето – по време на бременността, веднага след раждането, по-късно?
- ▶ Кой ѝ е съобщил за състоянието на детето?
- ▶ Кои са думите, които майката е чула и помни за увреждането на детето си?
- ▶ Има ли конкретни препоръки, които са ѝ дадени, и какви са те?
- ▶ Променил ли се е ежедневиият ритъм на майката и как?
- ▶ Има ли житейски ситуации, в които майката изпитва трудност?
- ▶ Има ли други хора, които ѝ помагат и я подкрепят и кои са те?
- ▶ Получила ли е конкретни медицински съвети по отношение на отглеждането на детето си?
- ▶ Достатъчно информирана ли е относно специфичните потребности на детето си?
- ▶ Получила ли е информация какви социални и друг тип услуги би могла да ползва?

Консултирането на майки, чието дете е родено с увреждане, малформация, голяма недоносеност или при което се наблюдава проблем в развитието, започва с изясняване на следните въпроси:

- ▶ Кога майката (родителите) са разбрали за състоянието на детето? По време на бременността или след раждането?
- ▶ Кой е съобщил на майката за това и с какви думи?
- ▶ Кой е първият човек от близкото обкръжение на майката, с когото тя е споделила за особеностите на детето си? Има ли изобщо такъв човек? Как е реагирал той?
- ▶ С какви думи майката описва състоянието на детето? Може ли изобщо да говори за него? Има ли някакво обяснение, или по-скоро има чувството, че нещо се стоварва върху нея?

Целта на подобни въпроси е да разберем как майката облича в смисъл увреждането (особеностите в развитието на детето си). Ако внимателно прочетем написаното от Станимира Начева в сборника „Връзки, срещи и раздели“ (ДАЗД, 2014)² за думите, с които родителите говорят за увреждането на детето, разбираме, че за някои от тях то се възприема като наказание. Други потъват в дълбоко чувство на вина. Трети биват обхванати от тревога. Някои родители успяват да намерят причини, които въпреки увреждането/особеностите в развитието на детето, им дават основание да му се радват и да го обичат.

Целта на консултирането в такъв момент е не само да подкрепим майката (родителите) в грижите за детето им със

---

² **Начева**, Ст. Посрещане на детето с увреждане през думите на родителите. // *Връзки, срещи и раздели*. Наръчник с текстове за работа с деца от институции и техните родители (родни, приемни, осиновители, близки, роднини). – София : ДАЗД, 2014, с. 17-22.

специални потребности. Преди да стигнем до този момент, е необходимо да им помогнем да намерят думи, с които да говорят за състоянието на детето си, да ги придружим в процеса на траурна реакция, който може при благоприятен изход да завърши с осмислянето на увреждането на детето им като различие, което го прави уникално.

В тези задачи може да се ползват съществуващите програми и услуги по ранна интервенция в страната, разработени от неправителствени организации и общини, в които съобщаването на увреждането се отчита като важен момент в процеса на подкрепа на родителите. Такива са програмата по ранна интервенция на Карин дом, практиките и програмите по ранна детска интервенция на фондация „За нашите деца“, дейностите, предлагани от Центъра за деца с увреждания (седмична грижа), създаден по проект и управляван от сдружение „Дете и пространство“. Услуги по ранна интервенция следва да се предоставят в Центровете за обществена подкрепа, към които семейството може да бъде насочено с направление от Отдел „Закрила на детето“, както и в създадените по проекта „Социално включване“ общностни центрове (Центрове за ранно детско развитие).

**НАБЛЮДЕНИЕ НА ДВОЙКАТА
МАЙКА – ДЕТЕ.
ОРИЕНТИРАНЕ В КАЧЕСТВОТО НА
ПРИВЪРЗАНОСТТА МЕЖДУ ТЯХ**

Психологически аспекти на работата с родители

Качество на връзката родител – дете

Качеството на връзката родител – дете се изразява посредством привързаността на детето към майката, съответно бебе – майка. Ранните връзки на привързаност са важни за социалното и емоционално развитие на децата. Основната цел на системата на привързаност е да мотивира поведението на бебето да търси близост с фигурата на привързаност, която дава чувство на сигурност. Поведенията на привързаност включват сигнали като плач, повикване и търсене на обгрижващия, чрез които се осигурява оцеляването на бебето. Привързаността е активен процес, който се случва чрез взаимодействието между обгрижващия и детето. Нейното качество може да бъде различно.

Привързаността на майката към бебето

Важен е начинът, по който майката ще изрази привързаността си, повлияна от собствените си асоциации във връзка с грижите, които тя е получавала като малко дете. Те се отразяват на нейното отношение към бебето. Например какво прави майката, когато бебето плаче – успокоява го и му говори, прегръща го или просто излиза от стаята. В общуването с бебето, в което се изграждат връзки на привързаност между

него и майката, основните опори са нейният глас и нейният поглед.

Благодарение на това взаимодействие с майката детето изгражда представата си за света или като за безопасно и гостоприемно място, или като за опасно и враждебно. Качеството на привързаността между детето и възрастния, който полага грижи за него, е условие за развитието на детето от пасивност към активност и от състояние на зависимост към относителна самостоятелност.

НАСОЧВАЩИ ВЪПРОСИ

- ▶ Говорите ли с детето си?
- ▶ Какво правите, когато бебето плаче, а то не е гладно?
- ▶ Забелязали ли сте какво прави бебето ви, когато вие влизате или излизате от стаята?

Условия, допринасящи за развитието на сигурна привързаност

- ▶ Способност на майката да подбужда детето към инициативност и игра.
- ▶ Живото общуване между майка и бебе, в което майката участва със своя поглед, с интонацията на гласа си, с жестовете и позата си.
- ▶ Майката следва детето в проявите му на инициативност.
- ▶ Майката е чувствителна към сигналите на детето и ги облича в думи: както към тези, които изразяват инициативност и желание за контакт, така и към тези, които изразяват отказ и прекратяване на контакта.

НАСОЧВАЩИ ВЪПРОСИ

- ▶ Взимате ли бебето си на ръце – освен в моментите, в които го храните?
- ▶ Разказвате ли на детето си за света около него (пространството, в което се намира; предметите, които го заобикалят и т.н.)?
- ▶ Когато детето ви посяга към някого или към предмет, какво му казвате (спирате ли го; обяснявате ли какво е това и т.н.)?
- ▶ Как разбирате какво иска или към какво се е насочило вашето дете?

ПРЕПОРЪКИ КЪМ ПРОФЕСИОНАЛИСТИТЕ

Не се колебайте да използвате всяка подходяща ситуация, за да окуражавате майката да вземе бебето си на ръце, да го вертикализира, да му покаже света около него, като му говори.

Случва се майка, която ражда за първи път, да изпитва тревога да вземе бебето си и да го кърми. Тя има нужда от конкретна подкрепа при позиционирането му по време на кърмене.

Насърчавайте майката да говори с бебето си, да назовава хората и предметите, съставляващи света около него, да му обяснява какво се случва по време на различните моменти от ежедневието.

Използвайте общуването и срещите с майката и бебето, за да привлечете вниманието ѝ върху различните сигнали и начини на изразяване на нейното дете.

Обяснявайте кои особености във физическото и психическото развитие на детето са свързани с възрастта му и кои са неговите отличителни характеристики.

Придавайте стойност на всички прояви на бебето/детето, които са израз на неговата самостоятелност и проява на неговата инициативност. Помогнете на майката/родителите да започнат да ги разбират като особено ценно постижение в развитието.

Връзката между майката и детето е изключително важна и тя има основно значение за развитието на детето. Изграждането на тази връзка зависи изцяло от майката, респективно от най-близките хора, които я подкрепят. Тази връзка може да помогне на детето да се развива, обогатява, да изгради своя ценностна система, но също така може да му причини много болка и страдание, да породи у него много враждебност и несигурност и да остави белег в живота му завинаги.

Детето израства и се формира като личност предимно под въздействието на социалната среда. Това е семейството, роднините, близките и приятелите на семейството, чести гости в дома на детето, децата от неговата улица, от детската градина, от училище и други познати и непознати. Всеки от изброените чрез своето поведение и начин на общуване би могъл да окаже влияние върху развитието на детето.

НАСОЧВАЩИ ВЪПРОСИ

- ▶ Кои са хората, които участват в отглеждането на вашето дете?
- ▶ От кого приемате съвети по отношение на отглеждането и развитието на детето ви?
- ▶ От кого получавате най-често помощ в отглеждането на детето?
- ▶ Забелязали ли сте как близките хора говорят на детето ви?
- ▶ Има ли нещо в отношението на хората от вашето от обкръжение към детето ви, което ви смущава, и какво правите в такива моменти?

ПРЕПОРЪКА КЪМ ПРОФЕСИОНАЛИСТИТЕ

Опитайте се да се ориентирате в кои моменти от ежедневното полагане на грижи за детето майката изпитва най-голямо притеснение и/или умора.

Използвайте посещенията си при нея, за да се включите в точно такъв момент. Например да изкърпите бебето заедно с майката.

Разговаряйте с нея дали някой от близкото ѝ обкръжение би могъл да участва в къпането на бебето и дали тя би се почувствала облекчена и спокойна от това. Активно насърчете бащата/партньора на майката да участва в грижите.

Как може да се ориентираме за качеството на привързаността между майката и детето

Характерно за *сигурната привързаност* е, че детето няма нужда от физическото присъствие на майката, за да играе и да бъде активно. В непозната обстановка, когато остане без майка си, след като тя го е въвела в тази непозната ситуация и го е запознала с новата среда и хора, детето може да се разстрои, но за кратко. То бързо се връща към обичайните си дейности и активност. Когато майката се върне, то реагира с радостно оживление на появата ѝ.

Характерно за *тревожната привързаност* е, че детето има нужда от физическото присъствие на майка си, за да понесе срещата с нови хора и нова среда. Ако тя излезе, дори да го е предупредила и да е му е представила новата среда и новите хора, то остава разстроено и пасивно през цялото време на нейното отсъствие. Единствена утеха то намира в прегръдките на майка си, когато тя се появи отново.

Характерно за *тревожно-отблъскващата привързаност* е, че детето до такава степен не може да понесе физическото отсъствие на майка си, че не само се разстройва и плаче, но става агресивно – възбудено е, може да удари, да счупи, да хвърли... Когато майка му се появи отново, то трудно се успокоява. Понякога може да прояви агресивни действия към нея – блъска я, може да я удари, „замерва“ я с лоши думи.

Често наблюдаваме тези различни реакции на детето, илюстриращи ни различно качество на привързаността, когато то за първи път започне да посещава детски колектив и се отделя от майката – детска ясла или детска градина.

Съществуват рискови фактори, чието наличие може да затрудни изграждането на връзки на привързаност:

- ▶ нежелана бременост;
- ▶ употреба на наркотици по време на бременността и след раждането;
- ▶ депресия;
- ▶ нереалистична представа на родителите за детето;
- ▶ много хора, които се грижат за детето;
- ▶ многократни смени на жилището, в което детето живее;
- ▶ ранна история на загуби;
- ▶ домашно насилие;
- ▶ физическо или сексуално насилие над детето;
- ▶ многократно хоспитализиране в първите три години от живота на детето.

Майки с психично страдание. Как да ги разпознаем и придружим

В нашата работа се случва да се срещаме с майки, за които полагането на грижи за детето е изключително изпитание. Сигналите, които идват от детето – плачовете, звуците, мимиките, потребностите му, – се възприемат от майката като команди, които я преследват. Тя не изпитва радост и удоволствие от присъствието на детето в живота си. Страданието ѝ може да има различни проявления.

В срещите с майката, за да се ориентираме за наличие на психично страдание, е необходимо да следим:

- ▶ Дали потребностите на детето се приемат като въпроси, адресирани към майката и на които тя ще се опита да изобрети отговори. При наличие на психично страдание по-скоро потребностите на детето се възприемат от майката като команди, които я преследват;
- ▶ Майката не говори за бебето или пък изпитва голямо затруднение да говори за него и да разчита сигналите му. Когато ѝ задаваме въпроси за бебето, тя отговаря неадекватно.

Например момиче, което става майка вследствие на сексуално насилие, когато му задават въпрос защо не дава на бебето цялото количество мляко, което то трябва да приема на едно хранене, отговаря учудено, че тя допива неизпитото от бебето мляко.

- ▶ Майката изпитва затруднение да гушка бебето и да го докосва, да го гледа и да му говори. Или е като „залепенa“ за него и в думите ѝ не може да се разграничи ясно кога говори за бебето и кога за себе си.
- ▶ Майката с психично страдание би могла да изпитва непрекъснатa тревога около здравето на детето, да се страхува непрестанно нещо да не му се случи, да не се разболее, и по този начин да ограничава възможностите на детето да опознава света и да играе, като се развива към независимост и самостоятелност. Тя може да ограничава детето и да не му дава да играе с други деца, непрекъснато да го пази да не се изцапа, за да не се разболее от нещо, което поставя детето в изолация.
- ▶ Има случаи, в които майката може да забрани на останалите членове на семейството да го пипат и да се докосват до вещите му.
- ▶ Желанието на майката да има бебе също ни ориентира за нейното психично функциониране. Понякога в думите на майката бебето се появява като нещо, което няма нищо общо с нея, или по-скоро като проблем, смущение, болест... Когато слушаме разказа на такава майка, оставаме с впечатлението, че тя говори не за себе си и за детето си, което не назовава никога по име, а по-скоро за някой друг.

ПРИМЕР

На въпроса как са протекли бременността и раждането майка на тригодишно момиченце казва: „Бременността е патологична, бащата ме зарази и имах вътрематочна инфекция. И се наложи в 8-ия месец раждане. То се роди недоносено, с анемия, с вродена инфекция, която е предадена от майката на детето. Това налагаше по-специални грижи.“

Насоки в работата с майки, които имат прояви на психично страдание

В случаи, в които разпознаваме психично страдание у майката, бихме могли:

- ▶ Да предоставим възможност на майката да говори за себе си.
- ▶ Да разберем дали отглежда сама детето, или има и други хора, които се включват.
- ▶ Би могло да придружаваме майката с психично страдание, като ѝ осигурим място, на което да идва и да говори за себе си. Може да се интересуваме с какво се е занимавала преди да забременее, кои са нещата, които ѝ доставят удоволствие, какви са взаимоотношенията ѝ с бащата на детето, с най-близкото обкръжение.
- ▶ Раждането на детето довело ли е до промени в живота ѝ, които тя трудно понася. Загубила ли е опори (навици, срещи с хора, занимания), които са ѝ помагали да подрежда и да се справя с живота си.
- ▶ Когато установим, че майка, с която работим по силата на професионалните си задължения, има прояви на психично страдание, следва да я насочим към съответен специалист и ако се налага, да я придружим, докато срещата с него се осъществи.
- ▶ Когато проявите на психично страдание на майката са видими и тежки, следва да организираме консултация с психиатър.
- ▶ При майки с психично страдание подкрепата им трябва да бъде насочена към помощ за майката и облекчаване на интензитета на грижите ѝ за детето. В тези случаи „обучението в родителски умения“ не е препоръчително и следва да се отложи във времето.

ПРИМЕР

Ели е млада девойка, която е живяла до раждането на детето си в Дом за деца, лишени от родителска грижа. След изписването им от Родилно отделение биват настанени в звено „Майка и бебе“. Екипът на звеното е силно смутен, защото Ели става агресивна всеки път, когато ѝ обясняват как трябва да храни бебето, да го преоблича и къпе. Интерпретират поведението ѝ като „липса на отговорност“. След супервизия се изяснява, че затрудненията на Ели са прояви на психично страдание, отключено след раждането на бебето. Социалните работници поемат част от грижите за бебето. Това успокоява Ели и прави взаимодействията ѝ с екипа възможни и регулирани.

Включването и подходящото придружаване на родителите на деца в ранна възраст изправят ангажираните професионалисти пред предизвикателството как да окажат подкрепа на отделния човек и да избегнат социалния и институционален натиск върху него. Тази най-деликатна част от работата в подкрепата на родители на малки деца не може да бъде разписана в предварително изработен механизъм за действие. Тя единствено може да се ориентира от определени знания и принципи.

Това, което може да ни ориентира в срещите с децата и техните семейства, е разбирането, че да си родител не е професия и не е нещо вродено, а функция, в която всеки от нас успява повече или по-малко да се впише в зависимост от личния си път и опит.

Връзките между деца и родители се регулират от правила и закони, а не единствено от чувствата, които възникват между тях. Семейството е тази социална структура, която посреща детето, независимо дали то е прието добре, или зле, дали е желано, или не. Бащата и майката имат определена функция, която се простира отвъд любовта към децата. Родителите упражняват тези функции, без да ги съзнават.

При определени условия функциите на майката и бащата могат да бъдат изпълнявани от други хора. Семейството придава стойност на нещо, което се препредава, и това препредаване е различно от задоволяването на биологичните потребности и предоставяне на грижите, необходими за биологичното оцеляване на детето. Семейството служи за субективното изграждане на индивида.

ПРИМЕР:

Н. е жена на 37 години с психично заболяване. Детето ѝ, което е на 2 г. 3 мес., е настанено в приемно семейство, защото тя няма близки и роднини, които да ѝ помагат в отглеждането му, когато е на лечение и не е в ремисия. След като приключва хоспитализацията ѝ и тя отново е в състояние на ремисия, започва да се вижда с психолог. На интервизионна среща психологът споделя, че Н. е лицемерна, защото никога не говори за себе си, не споделя чувствата си, а непрекъснато разказва за менюто на детето, какво му готви и пр. Тя се среща с детето си през уикендите и прекарва по няколко часа с него. Тогава го храни. Психологът интерпретира поведението на Н. като бягане от отговорност и изместване на проблема.

Психоаналитичната гледна точка е различна. Храненето е най-здравата опорна точка, с която Н. разполага, за да изгради отново връзката с детето си. В този смисъл консултирането ѝ би могло да използва тази опора и с нея да се разговаря около храните, полезни за малки деца, около приготвянето им, около различни рецепти. Тя следва да бъде подкрепена там, където ни показва, че има ресурс. Нейното психично страдание се изразява именно в невъзможността ѝ да намери думи, за да говори за себе си и за чувствата си. Не е необходимо да бъде насилвана да го прави, защото това дори може да отключи отново болестта ѝ.

**НАБЛЮДЕНИЕ
НА ВЗАИМОДЕЙСТВИЕТО
БАЩА – ДЕТЕ**

Как да изследваме връзката баща – дете

Бащата също е важна фигура в семейните отношения и участва в процеса на отглеждане на детето. Една от важните роли на специалистите е да окуражат и подкрепят бащите да се включат активно в грижите за детето.

Има няколко основни начина за неговото присъствие в живота на детето:

- ▶ Бащата чрез фамилното си име дава статут и легитимност на детето.
- ▶ Бащата, който участва в грижите за детето и ги споделя ги с майката, осигурява прехраната на семейството.
- ▶ Бащата, който казва „не“ и поставя границите в семейството чрез живота си присъствие, чрез думите си и действията си.
- ▶ Бащата, който казва „да“ на новото, което детето носи в живота на семейството, на възможностите за развитие на детето и на тяхната реализация в бъдещето.

Символичният баща – няма връзка със зачеването. Кой е този баща?

- ▶ Бащата, който казва „да“ на детето.
- ▶ Бащата дава своето фамилно име на детето и така му осигурява социална легитимност.
- ▶ Той назовава нещата с верните думи и гарантира спазването на закона, забраняващ кръвосмешението.
- ▶ Символичният баща е духовен баща и цели да подпомогне бащата – този, който дава своето име.
- ▶ Бащата, който дава своето име на детето, е посочван от майката и е свързан с нейното желание.
- ▶ Бащата трябва да припознае своите деца като продукт на едно желание и това желание да продължава да се отнася към една жена, изграждайки основата на закона за забрана на кръвосмешението.
- ▶ Бащата въвежда ред през закона и учи детето да спазва закона.

ПРИМЕР

Семейство от двама родители и две деца с малка разлика във възрастта. През по-голямата част от времето бащата работи, а майката е тази, която прекарва ежедневието с децата. Когато бащата е заедно с децата, той помага в грижите за тях и подкрепя майката, като ѝ осигурява време, в което тя да може да се занимава със себе си. Бащата ясно показва с поведението си, че майката е и негова съпруга – това той прави, като отдели специално време за нея, извън грижите за децата. В речта на този баща присъстват думи и фрази, като „моята съпруга“, „жена ми“, „вашата майка“ и т.н.

При взаимодействието баща – дете е много важно да разберем как мъжът е извървял трудния път да стане баща и да срещне символичната си функция на баща. Бащата служи в семейството да препредава една история, едно знание. Да бъдеш баща, е името, което се дава, когато бебето се роди, този, който казва: „Аз съм бащата“.

Бащата възплъщава функцията на закона, който ограничава майката в това да се наслаждава по директен начин на детето си. Това е възможно, ако мъжът и жената, които стават баща и майка, не потъват изцяло и единствено в родителските си роли и функциониране. Детето може да носи изключителна радост и щастие на своята майка, но не е по неговите сили да направи напълно щастлива и удовлетворена жената, каквато всяка майка е. Това е задача на мъжа до жената, която е станала майка.

От начина, по който бащата присъства в семейството, детето разбира, че между него и майка му има трети. Именно затова трябва да разберем как участва бащата в отношенията на двойката мъж – жена и дали майката се съотнася към този баща в преценката си за всичко, което се отнася до детето.

Насоки в работата с бащи

- ▶ Как присъства бащата в живота на майката и детето?
- ▶ Как бащата помага на майката и я подкрепя?
- ▶ Ако бащата не участва в ежедневието на майката и детето пряко, поема ли някакви отговорности за съществуването на семейството и по какъв начин.
- ▶ Как бащата участва в ежедневието на детето? Как общува с него? Как говори за детето си: със собствени думи, почиващи на собствени наблюдения, или през

думите на някой друг – майката, бабата... („майка му казва, че...“).

- ▶ Бихме могли да насърчим родителската двойка да изгради собствен модел на поведение, в който всеки един да се чувства приет и ценен в полагането на грижи за детето.

Д. е мъж на 43 години. Той е женен за С. от 12 години. Дълго време не могат да имат деца, след което осъществяват две успешни процедури инвитро и стават родители на момченце и момиченце с две години разлика помежду им. Те са спокойни и мотивирани родители, които добре успяват да разпределят грижите за двете деца, от които едното е бебе, а другото е малко над 2 години. Това се чува в разказа на всеки от тях, защото всеки път, когато единият говори за едното или за двете деца, неизбежно включва и другия родител.

Бащата и бащината функция

Бащата е този, който дава своето фамилно име на детето и така го вписва в системата от символични родствени връзки, „представя го на света“.

Той е и човекът, който е до майката, който споделя с нея очакването и възбудите около детето. В съвременния живот той все повече участва в грижите за детето. Майката и бащата си говорят за детето. Всеки от тях се съобразява с другия, когато взема решения за детето, и това е много важно за неговото субективно изграждане.

Детето се среща за първи път с разбирането за общовалидни правила и граници в семейството именно защото нито майката, нито бащата не следва да вземат еднолични и капризни решения за него. За психичното изграждане на дете-

то е изключително деструктивно, когато вземането на решения за него и грижите около него зависи единствено и само от волята на единия родител.

Ето защо в придружаването и консултирането на семейства и родители на много малки деца е необходимо да намираме подходящия начин да включваме бащата, да му даваме думата. Това може да става, като се информираме за неговото мнение чрез майката в присъствието на детето; като задаваме въпрос на майката дали бащата знае за нашите срещи; като питаме за мнението на бащата във връзка с въпросите около храненето, грижите, развитието на детето; като включваме в срещите си и бащата; като организираме родителски групи и активно насърчаваме бащите да участват и да вземат думата.

В случаите, в които майката и детето не живеят с бащата, следва да проявяваме чувствителност и да насърчаваме майката да говори на детето за него. В някои случаи майката разказва на детето небивалици, които оставят впечатление у него, че то е единствено дете на майка си, че се е появило на света по нейна воля и зависи единствено и изцяло от нея. Подобно говорене може да възпламени несъзнаваните страхове и страховити фантазии на детето и да доведе до проблемно поведение.

Бащата, присъстващ или отсъстващ в живота на майката и детето, представлява една трета инстанция, която може да функционира по различни начини и която е необходима за нормалното развитие и порастване на детето.

Функцията на родителите е да придружават, а не да притежават детето, защото превърне ли се в нечия собственост, детето губи своята идентичност, за което то заплаща висока цена, която може да варира от липса на самостоятелност и инициативност до прояви на психично страдание.